

پیش بینی خود پنداره فرزندان بر اساس الگوهای ارتباطی خانواده با توجه به آموزه های اسلامی

سهیلا عابد^۱

رضا سورانی^۲

امیر حسین محمد داودی^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر پیش بینی خودپنداره بر اساس الگوهای ارتباطی خانواده(بعد گفت و شنود و همنوایی) در دانش آموزان دبیرستانی می باشد. بدین منظور، در قالب طرح پژوهشی از نوع رگرسیون ۱۷۰ نفر از دانش آموزان دختر دوره متوسطه منطقه یک شهر تهران در سال تحصیلی ۹۱-۹۲، با روش خوشه ای چند مرحله ای تصادفی انتخاب شدند و به پرسشنامه های الگوهای ارتباطی خانواده ریچی و فیتز پاتریک (۱۹۹۴) و خود پنداره کمارساراسوت (۱۹۸۱) پاسخ دادند. برای بررسی پایایی این ابزارها از آلفای کرونباخ و برای بررسی روایی از روش تحلیل عامل استفاده شد که هر دو پرسشنامه پایایی و روایی خوبی را نشان می داد. یافته ها با استفاده از روش تحلیل رگرسیون بررسی شده است.

نتایج تحلیل آماری یافته ها نشان داد که بین خودپنداره و الگوی ارتباطی خانواده همبستگی وجود دارد ($\text{sig} < 0.05$) و این دومتغیر رابطه معناداری با یکدیگر دارند. **کلید واژه ها:** پیش بینی، خود پنداره، الگوهای ارتباطی، گفت و شنود، همنوایی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساوه(نویسنده مسئول)-
Dr.sheilaAbed@gmail.com
۲. استادیار دانشکده علوم تربیتی گروه مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران
r.souranii@gmail.com غرب
۳. دانشیار دانشکده علوم تربیتی گروه مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساوه-
adavoudi838@yahoo.com

مقدمه

خانواده اولین نظامی است که فرد در آن چشم باز می‌کند و از آن تأثیری می‌پذیرد. مطالعه خانواده به شناخت ما از افرادی که در آن پرورش می‌یابند، کمک می‌کند. تعاملات و ارتباطات خانواده و نوع و شیوه تربیت خانواده بر توانایی‌ها و رفتارهای افراد و در نتیجه خودشناسی اعضای آن اثر می‌گذارد (کشتاران، ۱۳۸۸).

در واقع خانواده یک نظام طبیعی و اجتماعی است که افراد خواسته یا ناخواسته به آن وابسته‌اند و اولین کانونی است که فرد در آن احساس امنیت می‌کند و حمایت می‌شود. ساخت و فضای روانی خانواده و روابط بین اعضای آن به گونه‌ای خاص عملکرد و رفتار فرد را در جهت رویارویی با مسائل و مشکلات ترس‌ها نگرانی‌ها و سایر محرک‌های ناخوشایند قرار می‌دهند اما متأسفانه بروز تحولات فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی چشمگیر در کشور موجب شده که در سالهای اخیر ارتباط کمتری بین والدین و فرزندان وجود داشته باشد. در واقع عدم برقراری تماس‌های کلامی و غیر کلامی بین والدین و فرزندان خود می‌تواند مانع جدی و عامل بازدارنده مهمی برای رشد بهنجاری در رفتارهای روان شناختی فرزندان باشد از میان مهمترین پدیده‌های روانشناسی که نقش تعیین‌کننده در زندگی فردی و اجتماعی دارد خود پنداره است (کاوسیان و کدیور، ۱۳۸۴).

به عبارت دیگر یکی از مهمترین عوامل موثر در زندگی که باعث برقراری ارتباط و تعامل بهتر با محیط شود؛ شناخت خود می‌باشد.

همانطور که اشاره شد یکی از شئون نفس، خودآگاهی و خویش‌شناسی افراد از خودشان است. منابع اسلامی آیات و روایات بسیاری وجود دارد که بر شناخت خود تأکید می‌کند، این شناخت تا حدی مورد اهمیت است که حضرت علی (ع) آن را غایت معرفت معرفی می‌کنند^۱ و هر کسی که خود را نشناسد در وادی گمراهی و نادانی قدم می‌گذارد.^۲

در تعریف خود پنداره می‌توان گفت که خود پنداره، سازماندهی کلی ادراکات فرد نسبت به خود است که چند وجهی، سلسله‌مراتبی و نسبتاً ثابت است (پورعبدلی، کدیور و همایونی، ۱۳۸۷، ۱۰۹). راجرز، مازلو، آدلر، کوپر اسمیت و اریک اریکسون از جمله کسانی هستند که به بررسی مفهوم خود پنداره پرداخته‌اند. به طور مثال راجرز (۱۹۵۱) خود پنداره را این گونه تعریف می‌کند: «ترکیبی سازمان یافته از ادراکات خود که مقبول آگاهی انسان است. این ترکیب مرکب از عناصری چون ادراک ویژگی‌ها و توانایی‌های شخصی، ادراک‌ها و پندارهای خود در ارتباط با دیگران و محیط و... می‌باشند (کمار ساراسوت، راج، ترجمه ی ابوالفضل کریمی، ۱۹۸۱، ص ۲).

۱. غایه المعرفة أن يعرف المرء نفسه

۲. مَنْ لَمْ يَعْرِفْ نَفْسَهُ بَعْدَ عَنِ سَبِيلِ النَّجَاةِ وَ حَبِطَ فِي الضَّلَالِ وَ الْجَهَالَاتِ.

کمار ساراسوت^۱ (۱۹۸۱) خودپنداره را این گونه توصیف می کند: «خودپنداره شیوه فرد در نگاه به خود و راه تفکر، احساس و رفتار» (کمار ساراسوت، راج، ترجمه ی ابوالفضل کریمی، ۱۹۸۱، ص ۲). خود پنداره امری اکتسابی است. این نکته برای کسانی که مسئول پرورش فرد یا کودک در اوایل زندگی او هستند، به ویژه خانواده و والدین اهمیت دارد. واکنش دیگران، مقایسه با دیگران، نقش های اجتماعی و همانند سازی از عوامل مؤثر دیگر در رشد خودپنداره به حساب می آید (حسن زاده، حسینی، مرادی، ۱۳۸۴، ص ۳).

در این میان باید بیان کرد ترکیب بسیاری از عوامل باعث شکل گیری خودپنداره ی افراد می شود. یکی از این عوامل نوع رابطه و تعاملات در خانواده است.

الگوی ارتباطی خانواده^۲ یکی از الگوهای مطرح در خانواده است که به تعاملات در خانواده و نقش آن در سازگاری مؤثر با محیط پرداخته است.

«اصولاً مفهوم الگوی ارتباطی خانواده یا طرحواره های ارتباط خانواده، ساختار علمی از دنیای ظاهری خانواده است که براساس ارتباط اعضای خانواده با یکدیگر و اینکه اعضا چه چیزی به یکدیگر می گویند و چه کاری انجام می دهند و اینکه چه معنایی از این ارتباطات دارند، تعریف می شود»^۳. (کشتاران، ۱۳۸۸، ص ۷۱).

براساس پژوهش فیتزپاتریک و ریچی (۱۹۹۴) دو مفهوم جهت گیری گفت و شنود^۴ و همنوایی^۵ به صورت دو بعد کلیدی تعیین کننده ی چگونگی ارتباط اعضای خانواده در این نظریه است (کوروش نیا و لطیفیان، ۱۳۸۶).

«جهت گیری همنوایی به هماهنگی بین اعضای خانواده و اجتناب از تعارض ها و مجادله ها اشاره دارد؛ در حالی که در جهت گیری گفت و شنود فرزندان تشویق می شوند تا در مورد مسائل مختلف فکر و بحث کنند.» (سپهری ومظاهری، ۱۳۸۸، ص ۳).

براساس ترکیب این دو بعد چهار نوع الگوی ارتباطی در خانواده تعریف می شود: این چهار الگو عبارت است از الگوی کثرت گرا، الگوی توافق کننده، الگوی محدود کننده والگوی بی قید.

۱- خانواده های کثرت گرا: در جهت گیری همنوایی پایین و در جهت گیری گفت و شنود بالا هستند.

1. Sarasvt Kumar

2. Family communication pattern

۳. (کوثرنر، فیتزپاتریک، ۲۰۰۲؛ بارل؛ فیتزپاتریک، ۱۹۹۰؛ به نقل از فیتزپاتریک، کوثرنر، ۲۰۰۴).

4. Conversation

5. Conformity

6. Pluralistic

۲- خانواده های توافق کننده^۱ در دو بعد هم‌نواپی و گفت و شنود بالا هستند^۲. (کشتاران، ۱۳۸۸) و (جوکار و رحیمی، ۱۳۸۶).

۳- خانواده های محدودکننده^۳ جهت گیری هم‌نواپی بالایی دارند اما درجهت گفت و شنود پایین هستند.

۴- خانواده های بی قید^۴ در هر دو بعد جهت گیری هم‌نواپی و گفت و شنود پایین هستند. (جوکار و رحیمی، ۱۳۸۶).

خودپنداره و الگوهای ارتباطی در اسلام

از مسائل مهم انسان و شاید مهمترین آنها، شناخت خود انسان است. آدمی قبل از آنکه به شناخت جهان پیرامون خود و نیک و بد آن پردازد، باید خود را بشناسد و گنجینه های فطرت و نهاد خود را کشف نماید و آنها را به کمال برساند و امیال نفسانی و شهوانی خود را تعدیل کند. در این صورت است که به بزرگ ترین سعادت نایل می شود. اما اگر غفلت بورزد و استعدادهای خود را نیابد و شکوفا نسازد و فقط نیازهای مادی و امیال نفسانی و حیوانی خود را برآورد، گرفتار خسران می گردد و از مرتبه انسانیت به حیوانیت تنزل می کند (کاوسیان و کدیور، ۱۳۸۴).

اسلام به خانواده به صورت عمیق و گسترده نگرسته است و برای بهتر شدن عملکرد آن یک سری روابط بین اعضای خانواده و شناخت هر یک از اعضای خانواده به خصوص فرزندان وجود دارد. چون خانواده عنصری مهم در ساختار شخصیت انسانی دارد؛ پس اگر فضای آن سالم و خالی از آلودگی باشد؛ بدون تردید نتایج آن نجات از بیماری های روانی و عقلی است که از مهمترین فجایع و دشواری های انسانی است، خواهد بود. اگر خانواده دچار اختلالات رفتاری و مشکل شود به بسیاری از عقده های روانی و انحرافات اخلاقی دچار می شود. اما خانواده در دوران معاصر، دارای پیوند و روابط نیکو نیست بلکه دچار تفرقه و جدایی شده است که به عوامل زیادی بر می گردد. شاید یکی از مهم ترین آنها سستی و ضعف در نظام تربیتی خانواده و جامعه و در واقع نوع روابط خانواده با یکدیگر باشد که باعث عدم خودشناسی بهتر شود. متأسفانه در حال حاضر اکثر خانواده ها کمتر به تربیت دینی و اخلاقی فرزندان، نوع سبک های تربیتی مورد استفاده، الگوهای ارتباطی با یکدیگر، مسائل روحی و روانی، فکری و عاطفی و... فرزندان خود توجه می کنند. بی توجهی به این مسائل گاهی اوقات باعث فروپاشی و انحلال خانواده ها، بی بند و باری، فرار از خانه، خودکشی و بسیاری از آسیب های اجتماعی دیگر می شود؛ چون بی توجهی به این مولفه ها باعث می شود که فرزندان به

1. Consensual

۲. (فیتز پاتریک، کوئرنر، ۲۰۰۲)

3. Protective

4. laissez – faire

خصوص در دوره ی نوجوانی و جوانی نتوانند هویت صحیح و کاملی از خود داشته باشند و این باعث سردرگمی هویت و یا گسستگی هویت در آنها شده و نهایتاً منجر به آسیب در خانواده و جامعه می شود (شریف قرشی، ترجمه راشدی، ۱۳۸۶).

اسلام در روش تربیتی خود، انسانها را به الگوها، ایده ها و نمونه های برتر توجه می دهد. تاثیر الگوها در ساخته شدن فرد و اجتماع بر کسی پوشیده نیست. اسلام برای ساختن خانواده شایسته و برتر، کاملترین برنامه را ارائه داده و از هیچ چیزی در این زمینه فرو نگذارده است. سوره فرقان آیه ی شریفه ی ۱۷۴ آرمانی است که خانواده های اسلامی باید آن را تحقق ببخشند و صلاحیت الگوی اسلامی را برای تربیت شایستگان و خانواده های برتر برای مردم جهان به اثبات برسانند (یوسفیان، ۱۳۸۷).

بررسی الگوهای ارتباطی خانواده از موضوعاتی است که مورد توجه صاحب نظران رشته های مختلف مانند روان شناسی، جامعه شناسی و روان درمانگری قرار گرفته است. اگر خانواده به دلایلی همچون فقر، بی سواد، ناآگاهی اجتماعی و اقتصادی، و نداشتن تکیه گاه برای تأمین نیازهای مادی و معنوی، قادر به ایجاد روابط درست و سازگارانه نباشد، به ناچار اعضای آن برای تأمین نیازهای خود به خارج خانواده روی می آورند و در نتیجه، دچار مشکلات رفتاری، ارزشی، اخلاقی و هنجاری می شوند (حسینی، ۱۳۸۸).

مسئله خودپنداره و خانواده در دین مبین اسلام نیز جایگاه ویژه ای دارد و نقش اساسی در سعادت آدمی ایفا می کند. به طوری که در روایات از خودپنداره به معرفه النفس (خودشناسی) تعبیر شده است. زمانی که انسان به باطن ذات خود رجوع می کند و خودش را می بیند (شرافت و کرامت خویش را احساس می کند) از همین جا احساس می کند که پستی و دنائت با این جوهر عالی سازگار نیست، از این روست که امام هادی (ع) می فرماید: «من هانت علیه نفسه فلا تأمن شره» آن کسی که در خود احساس کرامت نفس نمی کند از شرش ایمن مباش (مجلسی، ج ۷۵، روایت ۱۱، باب ۷۴، ص ۳۰۰).

در نقطه مقابل آن حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: «من کرمت علیه نفسه هانت علیه شهوته» کسی که بزرگی و کرامت نفس خود را باور دارد، هرگز با گناه خود را نمی آلود، یا در جای دیگر اینکه دنیا در نظرش حقیر می شود (مجلسی، ج ۷۰، روایت ۱۲، باب ۴۶، ص ۷۸).

همین شناخت صحیح از خود و معرفت نسبت به رابطه انسان با خالق است که او را به اوج قله انسانیت می رساند و از آن به بهترین معرفت ها تعبیر شده که در سایه این شناخت و با حرکت صحیح در سیر عبودیت و بندگی به لقای پروردگار نایل و به مقام فنای در او که قره العین اولیاء است راه خواهد یافت.

در مورد خانواده و الگوهای ارتباطی نیز، اسلام خانواده را از مهمترین و اساسی ترین واحدهای اجتماعی می داند که بنای آن بر الفت و همدلی و همدمی استوار گشته و این بنا محبوب ترین بناها در پیشگاه خداوند است. روابط آن بر مؤدت و رحمت پایه گذاری شده و گرمی کانون خانواده مورد توجه عمیق اسلام است. تعالیم اسلامی شخصیت واقعی انسان را مد نظر دارد و نیک بختی و سعادت زوجین را در سایه عقد و پیمان ازدواج با در نظر داشتن معیارهای انتخاب همسر تضمین می کند. در عین خواستاری لذت و خوشی برای زن و مرد، روابط آنها را بر مبنای ضابطه اندیشیده ای قرار می دهد(صافی، ۱۳۸۹).

اسلام زندگی خانوادگی را بر مبنای حقوق و مسئولیت قرار می دهد و در آن وظیفه هر یک از اعضا معلوم و مشخص است در عین آن که گذشت و فداکاری زوجین برای گرمی کانون و استواری آن اصلی است. اسلام قائل است اصلاحات باید از خانواده ها شروع شود و زن و شوهر مسلمان باید بنای حیات اجتماعی را در خانواده پی ریزی نمایند. خانواده نظامی دارد که از سوی خالق بشر، همان کس که به همه ریزه کاری ها و ظرافت و لطافت حیات او آگاه است و برای بشریت سعادت و نیکبختی می خواهد و در کارش اشتباهی و لغزشی نیست، تهیه و تدوین شده است در نتیجه برای انسان بدبختی و تأسف و تأثری نخواهد بود و موجبات سکون و آرامش واقعی زوجین از هر سو فراهم است(قائمی، ۱۳۷۵).

در قرآن جایگاه خانواده برای اجرای رسالت و احترام مومنین تصریح شده و ابراز محبت به خانواده به عنوان حداقل لازم و غیر قابل چشم پوشی مورد توجه قرار گرفته. حتما برای ما الهام بخش خواهد بود که ما به خانواده بیش از پیش توجه کنیم. در واقع این صحبت ما در زمانی است که فرهنگ حاکم بر جهان بشریت و آن چه جاری است؛ اقتضا می کند که از خانواده فاصله گرفته باشیم. این تمدن غرب و زندگی شهری دشمنی با خانواده را به دنبال دارد(حسینی، ۱۳۸۸).

به طور مثال در قرآن و بسیاری از روایات خانواده های برتر، ویژگی ها و شیوه زندگی آنها، نوع تربیتی که در مورد فرزندان شان داشتند و ... را معرفی کرده است از جمله:

۱. ابراهیم: خاندان حضرت ابراهیم از آن جمله هستند. چنانچه قرآن کریم در آیه ۳۳ سوره ی آل عمران می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَ نُوحًا وَ آلَ إِبْرَاهِيمَ وَ آلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ».

«اصطفاء» یعنی گرفتن خالص هر چیز و ناب و خالص کردن آن از کدورتها و شوائب، و برگزیدن برعالمیان، منظور برگزیدن آن در یک یا چند امر است که دیگران با آنان در این امور شرکت ندارند. ابراهیم (ع) پدر این چنین فرزندان است و دو همسر او نیز مادران فرزندان این گونه اند. هر کدام از آن دو در پرورش فرزند چه مرارت هایی کشیدند و چه آثاری از خود بر جای گذاشتند؛ حضرت ابراهیم (ع) همسرش هاجر را به همراه فرزند خردسالش به سرزمینی بی آب و علف آورد: «ربنا آتی

أَسْكَنْتَ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادَ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ لِيقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ»^۱.

هنگامی که فرشته های الهی نزد حضرت ابراهیم(ع) آمدند و تولد حضرت اسحاق را به او بشارت دادند همسر اولش (ساره) نیز در آن جا حاضر و ایستاده بود، تبسمی بر لب داشت و ناظر بر این جریان بود؛ آیه ۷۱ تا ۷۳ سوره هود بیانگر این جریان است. این آیات افزون بر معرفی حضرت ابراهیم(ع) برجستگی های اخلاقی و معنوی همسران آن حضرت را نیز تبیین می کنند.

از طرف دیگر در بحار آمده است که «انّ ابراهیم آتاه جبرئیل (ع) عند زوال الشمس من يوم التّرويه ... ثمّ أمره بالذّبج ... و لحق ابلیس بأُمّ الغلام حين نظرت الى الكعبه فی وسط الوادی بحذاء البيت، فقال لها: ما شیخ رأیته؟ قالت: ذاک بعلی. قال: فوصیف رأیته معه؟ قالت: ذاک ابنی. قال: فآتی رأیته و قد أضجعه و اخذه الفدیة. فقالت: و لم. قال: زعم انّ ربّه أمره بذلك. قالت: فحقّ له ان یطیع ربّه. جبرئیل در ظهر هشتم ذی الحجه ... به حضرت ابراهیم (ع) گفت که باید اسماعیل را ذبح نماید ... سپس وقتی که مادر اسماعیل به کعبه می نگریست، شیطان به او گفت: این پیرمرد کیست که می بینم؟ (هاجر) گفت: این شوهر من است. ابلیس گفت: آن کس که با اوست کیست؟ هاجر گفت: او پسر من است. شیطان گفت: من ابراهیم را می بینم که (اسماعیل) را خوابانده و کاردی را برداشته تا او را بکشد. هاجر گفت: چرا شیطان گفت: او فکر می کند که پروردگارش او را به این کار امر کرده است. هاجر گفت: پس او باید که مطیع پروردگارش باشد»(بحار، ج ۱۲، ص ۱۲۵ و ۱۲۶ و ۱۲۷).

۲. مریم: قرآن کریم خانواده حضرت مریم (ع) را نیز برتر دانسته و از آن به آل عمران یاد می کند. در این خانواده برتر دو بانو یعنی حضرت مریم و مادرش به عنوان صفوه و برگزیده الهی به جهانیان معرفی شده اند. حضرت مریم با آن همه کمالاتی که قرآن کریم گوشه هایی از آن را ذکر کرده، دست پرورده مادری نمونه است که او را به پناه خدا سپرد، خدا هم به او پناهندگی داد. آن پناه خواستن نیز در کنار محراب عبادت بود و به استجابت رسید.

قرآن کریم داستانش را در سوره آل عمران آیات ۳۵ تا ۳۷ را ترسیم کرده است. خود حضرت مریم (ع) نیز مادری است نمونه و فرزندی چون حضرت عیسی (ع) را تربیت کرد. در مقام مادر این فرزند عرفانی همین بس که فرشته ها نزد او می آمدند و پیام خدا را برای او می آوردند.^۲

۳. یحیی: نمونه دیگر خانواده برتر در قرآن، خانواده حضرت یحیی (ع) است. او نمونه ای از فرزندی صالح در خانواده ای شایسته است. «و حنانا من لدنا و زکوه و کان تقیا؛ و به او رحمت و محبتی از ناحیه خود و پاکی بخشیدیم و او پرهیزگار بود»^۳، «حنان» به معنای عاطفه و شفقت نمودن است و

۱. ابراهیم آیه ۳۷

۲. آل عمران آیه ۴۲ و ۴۳

۳. مریم آیه ۱۲ و ۱۳

«زکات» یعنی نمو صالح و شایسته ، «تقی» یعنی کسی که ملتزم به اوامر الهی و ترک محارم و مناهی او باشد. لذا خداوند به یحیی لطف و عنایت داشته و امور او را خودش اصلاح و سرپرستی نموده و به شأن او عنایت ورزیده و او هم در سایه عنایت الهی رشد و نمو کرده و مجذوب پروردگار خویش است و مراد از رشد و نمو، رشد روحی است و در آخرمی فرماید: او پرهیزگار بود(طباطبایی، ۱۳۹۴ق، ج ۱۴، ص ۳۸ و ۳۹).

۴. موسی: خانواده حضرت موسی(ع) نیز از این جمله است. او پدر و مادری نمونه دارد. قرآن کریم داستان مرارت های مادرش را بیان می کند. همچنین همسر او نیز دختر حضرت شعیب (ع) دارای صلاحیت های اخلاقی و معنوی فراوانی است که قرآن کریم نجابت و حیای او را ستوده است.^۱

«فجاءته احدیہما تمشی علی استحياء قالت ان ابی یدعوک لیجزيک اجرما سقیت لنا فلما جاءه وقص علیہ القصص قال لاتخف نجوت من القوم الظالمین : پس یکی از آن دو زن که با حالت شرمگین راه می رفت نزد موسی آمد و گفت: همانا پدرم تو را دعوت نموده تا پاداش تو را به جهت آنکه برای ما آب کشیدی، بدهد، همین که موسی نزد پدرشان آمد و داستان خود را برایش بازگو نمود، او گفت : دیگر مترس که از دست مردم ستمگر نجات یافتی ». ظاهراً یکی از دختران شعیب در نهایت حیا، به طوری که عفت و نجابت از طرز راه رفتنش پیدا بود، به نزد موسی می آید و به او می گوید: که پدرمان تو را خوانده تا به توجزای سقایت گوسفندان را بدهد، وقتی موسی به نزد شعیب رفته ، حضرت شعیب (ع) ابتدا احوالات او را جوینا شده و پس از ذکر ماجرا، شعیب به او اطمینان خاطر بخشیده، تا بداند که نجات یافته و فرعونیان بر شهر مدین تسلطی ندارند و به این ترتیب دعاهای سه گانه موسی به اجابت رسید: اول نجات از شر ستمکاران دوم راهنمایی و هدایت او به مدین و سوم درخواست خیر و رزق، که خداوند بوسیله این ملاقات با شعیب رزق ده سال او را تأمین کرد و همسری به او داد تا مایه سکون و آرامش او باشد(طباطبایی، ۱۳۹۴ق، ج ۱۶، ص ۳۶ و ۳۷).

۵. اهل بیت پیغمبر اکرم (ص) : اسلام، اهل بیت پیغمبر اکرم (ص) را به عنوان نمونه ای کامل از خانواده برتر معرفی و صلاحیت الگویی آن را برای جهانیان امضا کرده است. خداوند سبحان این خانواده را از هرگونه رجس و پلیدی میرا دانسته است. «أَئِمَّا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» آیه ۲۳ سوره شریفه احزاب خطاب به همین خانواده است.

آیه مباحله(آل عمران/۶۱) درباره اعضای این خانواده وارد شده و عظمت مقامات معنوی و عرفانی آنان را به نمایش گذاشته است. سوره انسان نیز فضیلت های آنان را ستوده است و خلاصه جای جای قرآن از فضایل و ویژگی های آنان سخن گفته است.

«فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَكُمْ وَ نِسَاءَنَا وَ نِسَاءَكُمْ وَ أَنفُسَنَا وَ أَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ»

«فقل تعالوا ندع ابنانا وابناءکم ونساءنا و نساءکم و انفسنا و انفسکم: به ایشان بگو، بیایید ما فرزندان خود و شما فرزندان خود را، ما زنان خود و شما زنان خود را، ما نفس خود و شما نفس خود را بخوانیم». منظور از فرزندان پیامبر، حسن و حسین (ع) و منظور از زنان، حضرت فاطمه زهرا(س) و منظور از نفس آن حضرت، حضرت علی(ع) است. در روایات از ائمه اهل بیت و همچنین از عایشه در صحیح مسلم نقل شده که پیامبر(ص) روزی با عبایی خارج شد و آنگاه به ترتیب حسن (ع)، حسین (ع)، علی (ع) و فاطمه (س) داخل کساء شدند و آنگاه آیه «انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا»، نازل گردید. آوردن این الفاظ برای اطمینان بخشیدن به طرف مقابل است که بداند دعوی پیامبر(ص) برحق است، چون انسان وقتی حاضر است فرزند و زن و جان خود را به میدان بیاورد که از صدق دعوی خود مطمئن باشد. زمخشری می گوید: این آیه دلیل است که هیچ فضیلتی به پایه فضیلت اهل کساء علیهم السلام نمی رسد (طباطبایی، ۱۳۹۴، ج ۳، ص ۳۵۰ و ۳۵۱).

این خانواده از پیوند ملکوتی وجود نازنین حضرت علی(ع) و فاطمه اطهر (س) تشکیل شده است و آن دو مصداق تمام انسان کامل و ایده آل هستند. علی(ع) و فاطمه(س) کفو یکدیگرند؛ اگر علی (ع) نبود فاطمه(س) در عالم همتایی نداشت و اگر فاطمه (س) نبود برای علی (ع) کفوی نبود. پیوند آن دو در آسمانها و نزد عرشیان برقرار شد و در جمع زمینیان تحقق عینی یافت. رسول خدا (ص) در جریان ازدواج آن دو وجود عرشی، آنان را اسوه و الگوی امت خویش خواند و فرمود: زندگی علی (ع) و فاطمه (س) سراسر الگوست. همسراری علی(ع)، مدیریت او در خانه و خانواده، شوهرداری فاطمه (س)، خانه داری و تربیت فرزند او در عالم نظیر ندارد و تا قیامت برای جهانیان نورافشانی می کند(یوسفیان، ۱۳۸۶).

بر اساس مطالب بالا و نقش مهمی که این دو متغیر در ارتباط با یکدیگر پیدا می کنند، پژوهشگر در این تحقیق به بررسی رابطه ی این دو متغیر با یکدیگر و تأثیرات هر یک از این دو متغیر بر روی یکدیگر پرداخته اند.

بررسی نظریه های تلفیقی دو متغیر خود پنداره و الگوهای ارتباطی

در پژوهش های جدید روانشناختی، خود پنداره از جمله موضوعاتی است که توجه زیادی را به خود معطوف ساخته و به عنوان یک موضوع مهم در روانشناسی مطرح است.

رشد خودپنداره کودکان و نوجوانان با تجارب و ادراکات آنها از خانواده و به ویژه والدین وابسته است و در این میان پیوند عمیق و رابطه ی عاطفی میان والدین حائز اهمیت بوده و این پیوند باعث پرورش حس خودباوری و اعتماد به نفس در فرزندان می شود. در خانواده هایی که صمیمیت، محبت، عشق و مهربانی حاکم است، فرزند می تواند هم ثبات خود پنداره ی خود را حفظ کند و هم موجبات تغییرات مطلوب در شخصیت خویش را فراهم کند. از یک سو می تواند با اطمینان به

شخصیت خویش با ناملایمات و مشکلات گوناگون روبه رو شده و از جهت دیگر بدون داشتن اضطراب و تشویش رفتار نامناسب خود را مورد شک و تردید قرار داده، سعی می کند آن را به نحوی مطلوب و قابل قبول تغییر دهد. حس خود پنداره از اول زندگی شخص و به تدریج با تربیت والدین شروع به شکوفا شدن می کند. اگر میان والدین درگیری و کشمکش آشکار وجود داشته باشد؛ فرزند خانواده دچار تعارض روانی شده و میان دو قطب پدر و مادر سرگردان می شود. گاهی به طرف مادر و گاهی به طرف پدر گرایش پیدا می کند و زمانی هم که نمی تواند از کسی پشتیبانی کند؛ دچار سرگردانی می شود (نجاتی، ۱۳۸۰، ص ۹۴).

خودپنداره ی خانوادگی منعکس کننده ی میزان رضایت خاطر و خشنودی نوجوان از تعامل و گفتگو با والدین است. یک خود پنداره ی خوب طبق نظر هانت موجب سازگاری بهتر نوجوانان با اجتماع می شود. تعداد افراد خانواده از جمله متغیرهای مهم روانی - اجتماعی در محیط خانواده است. همراه با افزایش تعداد فرزندان در خانواده نگرش والدین در مورد پرورش فرزند و شرایطی که فرزند در آن پرورش می یابد؛ تغییر می کند. در خانواده های پرجمعیت مادران به ویژه در مورد فرزندان دخترشان کنترل شدید و خصمانه ای را اعمال می کنند. از آنجایی که والدین در خانواده های پر جمعیت نمی توانند همچون والدین در خانواده های کم جمعیت با فرزندان ارتباط نزدیکی برقرار کنند برای حمایت، پرورش یا نظارت مستقیم بر فرزندان فرصت کمتری پیش می آید (کاوسیان و کدیور، ۱۳۸۴).

فلدمن (۱۹۹۲) نشان داد که خودپنداره ی نوجوان در خانواده جان می گیرد و هر گونه نابسامانی در محیط خانواده باعث احساس ناامنی، عزت نفس پایین و پنداره ها غیر منطقی می شود. به باور فلد من مشکلاتی که افرادو خانواده ها تجربه می کنند نتیجه ی فرآیندهای میان فردی و درون فرد است. هرچقدر این سنجیده و مورد توافق اعضا خانواده باشد به همان نسبت به رشد و تکامل رفتار و شخصیت فرزندان کمک می کند. خانواده با برقراری ارتباط نزدیک با فرزند خود، نقش مهمی در شکل گیری شخصیت او دارد و به او کمک می کند تا واقعیت های زندگی و هنجارهای اجتماعی را درونی سازد. فقدان روابط عاطفی مناسب والدین با نوجوانان و نبود روابط مناسب میان اعضای خانواده این شکل گیری رفتار و شخصیت را دچار وقفه و مشکل می کند. اسکات (۱۹۸۹) ^۲ نشانه ی این نوع سازگاری و رفتار را رضایت نوجوان از محیط خانواده می داند و نشان می دهد که مبنای فراگیری هنجارها و ارزش های اجتماعی و فرهنگ پذیری محیط خانواده است. زمانی که نوجوان

امنیت و اعتماد عاطفی را تجربه می کند و به درستی با والدین ارتباط برقرار می کند، عملکرد اجتماعی او نیز تقویت و شکوفا می شود (کاوسیان و کدیور، ۱۳۸۴).

«کم بودن ارتباط متقابل میان والدین و فرزندان دو عامل مهم در تفاوت بین خانواده های پر جمعیت و کم جمعیت است. در خانواده های پر جمعیت تعامل میان خواهران و برادران کم می شود. نوجوانان مربوط به خانواده های کوچک در پیشبرد امور مربوط به خود به والدین خویش متکی نیستند، بلکه خانواده راه را برای خود پیروی و رشد اخلاقی آنان باز می کند. بدون شک بیشتر این تفاوت ها ناشی از سختگیری و اعمال قدرت والدین در خانواده های پر جمعیت است» (خلیلی شوینی، ۱۳۷۵، ص ۱۶۸).

روش پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی به روش همبستگی می باشد. در رابطه با موضوع مورد نظر ضریب همبستگی میان دو متغیر الگوهای ارتباطی خانواده و خودپنداره در دانش آموزان محاسبه می گردد و از آنجا که در متغیر مورد مطالعه در سطح دقت فاصله ای سنجیده شده و رابطه ی احتمالی خطی برای آن مطرح است؛ از آماره ضریب همبستگی پیرسون استفاده خواهد شد.

جامعه

جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه ی دانش آموزان مدارس شهر تهران می باشد؛ که از میان آنها مدارس منطقه ی یک آموزش و پرورش به عنوان نمونه مورد نظر پژوهشگران انتخاب خواهد شد. تعداد کل دانش آموزان مناطق - می باشد؛ که از این تعداد- نفر به عنوان نمونه انتخاب می شود. از ویژگی های جامعه آماری می توان گفت که همه به لحاظ جنسیت زن هستند. اغلب آنها فعالیت های مشابهی را انجام می دهند (اغلب آنها در حال تحصیل هستند). علت انتخاب دانش آموزان متوسطه این است که دانش آموزان متوسطه در سال تحصیلی ۹۸-۹۹ در آستانه ورود به مرحله جدیدی از زندگی (جوانی) هستند و لزوم توجه به این مسئله این است که آنان آینده سازان کشور هستند و به همین دلیل ضرورت دارد که پژوهشی صورت بگیرد تا رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با خود پنداره در دانش آموزان سنجیده شود.

نمونه

نمونه مورد نظر به گونه ای انتخاب شده که دارای تمام ویژگی های مذکور باشد. نحوه نمونه گیری طی مراحل زیر انجام گرفته است: در ابتدا با مراجعه به سازمان آموزش و پرورش کل معرفی نامه ای برای اجرای پرسشنامه صادر شد و سپس با مراجعه به آموزش و پرورش منطقه ی یک و گرفتن اطلاعاتی در مورد تعداد دانش آموزان نمونه مورد نظر انتخاب شد.

روش برآورد حجم نمونه

در برآورد حجم نمونه باید گفت که با استفاده از روش جدول مورگان حجم نمونه معادل ۱۷۰ نفر برآورد شد.

روش نمونه گیری

در این پژوهش از روش نمونه گیری تصادفی خوشه ای استفاده خواهد شد. برای آنکه نمونه معرف جامعه باشد و قابلیت تعمیم پذیری داشته باشد به روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای، سه مدرسه به طور تصادفی از میان کل دبیرستان های دخترانه در منطقه یک شهر تهران در سال تحصیلی ۹۲-۹۱ انتخاب شد که در هر مدرسه ۵۰ نفر پرسشنامه الگوهای ارتباطی خانواده و خودپنداره را پاسخ دادند.

ابزار گردآوری اطلاعات، چگونگی ساخت آن میزان پایایی و روایی

الف- خودپنداره:

پرسشنامه سنجش خودپنداره ی مورد استفاده در این پژوهش توسط کمارساراسوت، راج، ترجمه دکتر ابوالفضل کریمی، (۱۹۸۱) تهیه شده است. در این پرسشنامه پاسخگو پنج انتخاب دارد و باید طبق توصیف خودپنداره ی خویش از حداکثر قبول تا حداقل آن یکی را انتخاب کند. انتخاب ها یا پاسخ ها به ترتیبی هستند که نظام نمره گذاری برای کلیه سوالات یکسان می ماند یعنی ۱، ۲، ۳، ۴، ۵ اعم از اینکه سوال مثبت یا منفی باشد. انتخاب اول نمره ی ۵ می گیرد انتخاب دوم نمره ی ۴ می گیرد و به همین ترتیب. مجموع چهل و هشت سوال نمره ی کل خود پنداره فرد را نشان می دهد، نمره ی بالا در این پرسشنامه نشانگر خودپنداره ی بالاتر و نمره ی پایین تر خود پنداره ی پایین تری را نشان می دهد.

پایایی: پایایی پرسشنامه با روش آزمون - آزمون مجدد به دست آمد و برای نمره ی کل خودپنداره ۹۱٪ بود. ضریب پایایی ابعاد گوناگون ۶۷٪ تا ۸۸٪ ارائه شده است.

روایی: برای تعیین روایی پرسشنامه از نظر متخصصین استفاده شده ۱۰۰ سوال به ۲۵ روان شناس داده شد تا آنها را بر حسب موضوعات مختلف طبقه بندی کنند. سوالاتی انتخاب شدند که حداقل ۸۰٪ توافق درباره ی آنها وجود داشته است. به این ترتیب روایی محتوا و سازه ی پرسشنامه تعیین گردید. (کمار ساراسوت، راج، ترجمه ی ابوالفضل کریمی، ۱۹۸۱، ص ۲).

ب- الگوهای ارتباطی خانواده:

مقیاس تجدید نظر شده الگوهای ارتباطی خانواده (RFCP) که توسط ریچی وفیتز پاتریک (۱۹۹۰) تهیه و تدوین شد.

این ابزار یک پرسشنامه خودسنجی است که میزان موافقت یا عدم موافقت پاسخ دهنده را با ۲۶ گزاره که درباره وضعیت ارتباطات خانواده ی وی هستند، در دامنه ای ۵ درجه ای، مورد سؤال قرار

می دهد. نمره ۴ معادل «کاملاً موافقم» و نمره صفر معادل «کاملاً مخالفم» است. ۱۵ گزاره اول مربوط به بعد جهت گیری گفت و شنود و ۱۱ گزاره بعدی مربوط به بعد جهت گیری همنوایی می باشد. به عبارت دیگر، این ابزار به ترتیب شامل مقیاس جهت گیری گفت و شنود و جهت گیری همنوایی است. بنابراین، هر آزمودنی دو نمره از این ابزار به دست می آورد. نمره بیشتر در هر دو مقیاس به این معنا است که آزمودنی چنین ادراک می کند که در خانواده او جهت گیری گفت و شنود یا همنوایی بیشتری وجود دارد.

در ایران روایی و پایایی این مقیاس توسط کوروش نیا (۱۳۸۵) مورد بررسی قرار گرفته است. روایی: به منظور تعیین روایی این ابزار از روش های تحلیل عامل و همسانی درونی استفاده کرده اند. به وسیله تحلیل عامل اکتشافی ساختار عامل مورد تأیید قرار داده و نتیجه تحلیل عامل محتوای این ابزار به شیوه مؤلفه های اصلی استخراج دو عامل جهت گیری گفت و شنود و جهت گیری همنوایی بیان کرده اند. بررسی همسانی درونی نشان داده است که سؤالات مربوط به هر عامل با نمره کل آن عامل بیشترین همبستگی معنی دار را دارد و بین نمرات حاصل از دو عامل جهت گیری گفت و شنود و جهت گیری همنوایی نیز به ترتیب با نمره کل ابزار تجدیدنظر شده الگوی ارتباطات خانواده همبستگی های معنادار ۰/۷۵ و ۰/۴۴ وجود دارد.

پایایی: در رابطه با مطالعه پایایی این ابزار، ضریب آلفای کرونباخ محاسبه گردیده است که برای مقیاسهای جهت گیری گفت و شنود و جهت گیری همنوایی به ترتیب برابر با ۰/۸۷ و ۰/۸۱ بوده است. در مجموع، ابزار تجدیدنظر شده الگوهای ارتباطات خانواده از ویژگی های روان سنجی مناسبی برخوردار است و می تواند به عنوان ابزاری روا و پایا در مورد دانش آموزان ایرانی به کار برده شود. (کوروش نیا، مریم، و لطیفیان، مرتضی، ۱۳۸۶).

روش تجزیه تحلیل داده ها

در این پژوهش کلیه مراحل تجزیه و تحلیل توسط نرم افزار SPSS انجام می گیرد و به وسیله آن شاخص های آمار توصیفی از قبیل: میانگین، انحراف استاندارد، دامنه تغییرات و جداول توصیفی و آماره ضریب همبستگی پیرسون به دست می آید.

گزارش خلاصه مدل رگرسیون

بخش توصیفی

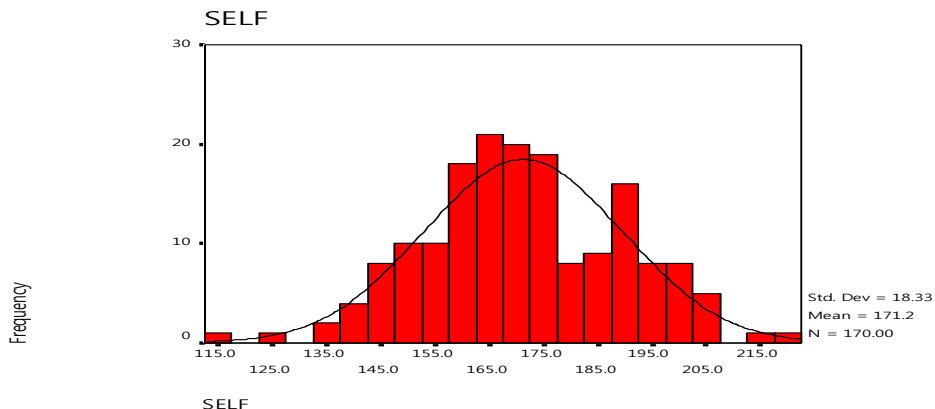
متغیرها	کمترین مقدار	بیشترین مقدار	میانگین	انحراف معیار	کجی		کشیدگی	
					خطای استاندارد	خطای آماره	خطای استاندارد	خطای آماره
الگوی ارتباطی	۴۳,۰۰	۱۱۰,۰۰	۸۰,۹۶۹۷	۱۱,۵۸۶۵۹	-۰,۰۶۹	.۱۸۹	.۰۸۶	.۳۷۶
خود پنداره	۱۱۶,۰	۲۱۶,۰۰	۱۷۰,۳۰۹۱	۱۷,۷۴۳۶۴	-۰,۰۳۷	.۱۸۹	-۰,۰۷۷	.۳۷۶

جدول ۴-۱: شاخص های توصیفی متغیرهای پژوهش

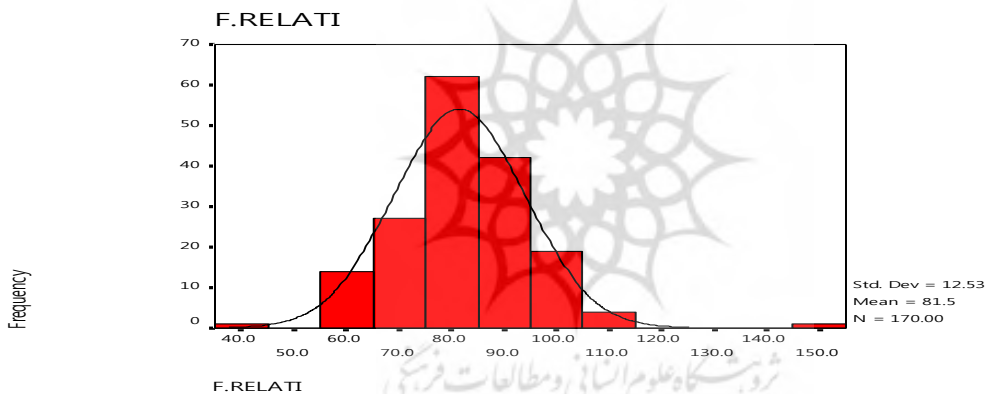
شاخص های توصیفی میانگین و انحراف استاندارد در جدول ۴-۱ ارائه شده است. در مقیاس خودپنداره میانگین و انحراف معیار به ترتیب ۱۷,۷۴ و ۱۷۰,۳۰ در مقیاس الگوی ارتباطی ۱۱,۵۸ و ۸۰,۹۶ است.

برای بررسی نرمال بودن توزیع نمرات کجی (skewness) و کشیدگی (kurtosis) تمامی متغیرها بررسی شده است و با توجه به اینکه $-1 < s_k < 1$ می باشد می توان گفت که توزیع نمرات خودپنداره و الگوی ارتباطی انحراف زیادی از توزیع نرمال ندارد. نمودارهای زیر نیز بیانگر این است که نمرات انحراف زیادی از توزیع نرمال ندارد.

نمودار نرمال خودپنداره

نمودار نرمال الگوی ارتباطی

با توجه به نتایج بدست آمده بین خودپنداره و الگوی ارتباطی رابطه ی همبستگی وجود دارد ($sig < 0.05$).

بحث و نتیجه گیری

توصیف و تبیین یافته های پژوهش

سوال پژوهشی: آیا بین خود پنداره دانش آموزان با الگوهای ارتباطی خانواده رابطه مثبت معناداری وجود دارد؟

یافته ها و نتایج پژوهش نشانگر این بود که بین خود پنداره با الگوهای ارتباطی خانواده رابطه ی معناداری وجود دارد که با پیشینه پژوهشی نتایج هماهنگ بود.

محدودیت ها

- ۱- با اینکه روش نمونه گیری مورد نظر خوشه ای و سپس تصادفی ساده بود ولی گروه نمونه پژوهش حاضر در برگیرنده تعدادی از دانش آموزان دختر مقطع متوسطه منطقه یک شهر تهران بود. لذا یافته های پژوهش قابلیت تعمیم به دیگر اقشار و گروه های جامعه را نداشته است.
- ۲- باید توجه داشت که بسیاری از دانش آموزان دوره ی دبیرستانی دوست دارند خود را بهتر از واقعیت نشان دهند و این ممکن باعث تحریف در نتایج تحقیق شود.
- ۳- بسیاری از دانش آموزان به دلیل موقعیت سنی شان زیاد تحت تأثیر گروه قرار می گرفتند و جواب هایشان متأثر از گروه دوستان بود.
- ۴- سؤالات پرسشنامه ها با وجود این که هنجاریابی شده بودند ولی مبهم و غیر قابل فهم بودند.
- ۵- سؤالات این پرسشنامه برای فرزندان تک سرپرست کارایی نداشت.

پیشنهادهات

بدین منظور پیشنهاد می شود:

- ۱- در صورت امکان جامعه آماری پژوهش را گسترش داده و متشکل از دختران و پسران باشد.
- ۲- پژوهشگران در این پژوهش به صورت کلی به بررسی متغیرها پرداختند لذا به منظور رسیدن به نتایج دقیقتر مؤلفه های هر کدام از متغیرها را نیز به صورت اختصاصی بررسی کنند.
- ۳- به علت تأیید و بررسی بیشتر نتایج تا رسیدن به نتایج علمی قوی تر، به محققان توصیه می شود پژوهشی با تعداد نمونه بیشتر و در سایر مناطق و شهر ها و استان های کشور انجام شود.

فهرست منابع

- ≠ قرآن کریم. (۱۳۷۶) ترجمه فولادوند، محمدمهدی. تهران: دارالقرآن الکریم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- ≠ آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۳۷۹). غررالحکم و دررالکلم. ترجمه و تحقیق سید هاشم رسولی محلاتی. قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ≠ ابومحمد الحسن بن شعبه حرانی. (۱۹۷۴م). تحف العقول عن آل الرسول، بیروت: اعلمی للمطبوعات.
- ≠ ادیب، مریم و ضرغامی، نرگس. (۱۳۹۲). تربیت دینی کودک و نوجوان: نکته ها و روش ها (کتاب کار برای والدین و مربیان). تهران: وزارت آموزش و پرورش، معاونت پرورشی، منادی تربیت.
- ≠ اکبری، محمود. (۱۳۸۴). خود و ناخود، قم: مؤسسه فرهنگی سماء قلم.
- ≠ امیر حسینی، خسرو. (۱۳۸۴). خانواده خوشبخت، فرزند موفق. تهران: عارف کامل.
- ≠ تکینسون، ال. ریتا و هیلگارد، ارنست. (۱۳۹۰). زمینه روان شناسی هیلگارد. ترجمه براهنی محمدتقی و همکاران. تهران: رشد.
- ≠ اسکندری نژاد، خدیجه. (۱۳۸۳). خودپنداره. نشریه علوم انسانی معرفت. شماره ۸۴. صص ۸۹-۱۰۰.
- ≠ اصفهانی، محمدمهدی. (۱۳۸۶). تغذیه کودکان با شیر مادر. تهران: تندیس.
- ≠ ایوانونالیزینا. (۱۳۷۵). الگوهای ارتباطی کودکان، همسالان. ترجمه ی مدبرنیا، جعفر. تهران: دنیای نو.
- ≠ برک، لورا. (۱۳۸۸). روان شناسی رشد (از لقاح تا کودکی)، ترجمه یحیی سید محمدی. جلد اول. تهران: ارسباران.
- ≠ بیستان، حسین. (۱۳۸۳). اسلام و جامعه شناسی خانواده. قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- ≠ بیات مختاری، لیلا و اخوان تفتی، مهناز. (۱۳۸۷). تاثیر نگرش والدین بر خود پنداره و رشد اجتماعی دانش آموزان پسر، دارای ناتوانی یادگیری. روان شناسی و علوم تربیتی «تعلیم و تربیت استثنائی». شماره ۸۶.
- ≠ پور عبدلی، محمد، کدیور، پروین، و همایونی، علیرضا. (۱۳۸۷). ارتباط بین شیوه های فرزند پروری ادراک شده با مکان کنترل و خود پنداره ی فرزندان. مجله ی دانش و پژوهش در روان شناسی، ۳۷، صص ۱۰۷-۱۲۸.
- ≠ تجلی، فاطمه و لطیفیان، مرتضی. (۱۳۸۷). تاثیر الگوهای ارتباطی بر سلامت روان با واسطه ی هوش هیجانی نوجوانان. فصلنامه خانواده پژوهی، سال چهارم، شماره ۱۶. فصلنامه خانواده پژوهی، ۱۶، صص ۴۲۲-۴۰۷.
- ≠ تقی زاده، محمد احسان. (۱۳۷۹). باد بی آرام نوجوان. اصفهان: یکتا.

- ≠ جوکار، بهرام، ورحیمی، مهدی. (۱۳۸۶). تأثیر الگوهای ارتباطی خانواده به شادی در گروهی از دانش آموزان دبیرستان شهر شیراز. مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران، ۴، صص ۳۸۴-۳۷۶.
- ≠ حسن زاده، رمضان، حسینی، سید حمزه، و مرادی، زبیده. (۱۳۸۴). ارتباط بین خود پنداره‌ی کلی و عملکرد تحصیلی دانش آموزان. مجله‌ی دانش و پژوهش در روان شناسی، ۲۴، صص ۱۸-۱.
- ≠ حسینی، داوود. (۱۳۸۸). کارکرد خانواده از دیدگاه روانشناسی با نگرش به منابع اسلامی. ماهنامه معرفت. شماره ۱۴۷.
- ≠ حسینی نسب، داوود. احمدیان، فاطمه و روانبخش، محمدحسین (۱۳۸۷). بررسی شیوه های فرزند پروری با خودکارآمدی و سلامت روان دانش آموزان. فصلنامه ی مطالعات تربیتی و روانشناسی، صص ۲۱-۳۸.
- ≠ خدایاری فرد، محمد (۱۳۸۷). مسائل نوجوانان و جوانان. تهران: انجمن اولیا و مربیان.
- ≠ خدایاری فرد، محمد و عابدینی، یاسمین (۱۳۸۶). مشکلات سلامتی نوجوانان و جوانان تهران: دانشگاه تهران.
- ≠ رحیمی، مهدی و یوسفی فریده. (۱۳۸۹). نقش الگوهای ارتباطی خانواده در همدلی و خویشتن داری فرزندان، فصلنامه خانواده پژوهی، سال ششم، شماره ۲۴، صص ۴۴۷-۴۳۳.
- ≠ سادات، محمد علی. (۱۳۸۶). رفتار والدین با فرزندان. تهران: انجمن اولیای و مربیان.
- ≠ سامانی، سیامک (۱۳۸۷). تهیه و طراحی مقیاس فرآیندهای خانوادگی برای خانواده های ایرانی. مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران، صص ۱۶۸-۱۶۲.
- ≠ سامانی، سیامک و صادق زاده، مرضیه. (۱۳۸۶). بررسی خود-گسستگی در نوجوانان بر اساس مدل فرایند و محتوای خانواده. فصلنامه‌ی مطالعات تربیتی و روانشناسی، صص ۱۲۴-۱۱۱.
- ≠ سپهری، صفورا و مظاهری، محمدعلی. (۱۳۸۸). الگوهای ارتباطی خانواده و متغیرهای شخصیتی در دانشجویان، تهران.
- ≠ ستوده، هدایت الله. (۱۳۸۱). روان شناسی اجتماعی. تهران: آوای نور.
- ≠ شاملو، سعید. (۱۳۸۲). مکتب ها و نظریه ها در روان شناسی شخصیت. تهران: رشد.
- ≠ شاملی، عباس علی. (۱۳۸۱). درآمدی مفهوم شناختی در قلمرو تربیت دینی. نشریه علوم انسانی «روش شناسی علوم انسانی» (حوزه و دانشگاه). شماره ۳۲، (۲۹ صفحه - از ۴ تا ۳۲).
- ≠ شریف قرشی، باقر. (۱۳۸۶). نظام خانواده در اسلام (نظام الاسره فی الاسلام). ترجمه راشدی، لطیف. تهران: بین الملل.
- ≠ شعاری نژاد، علی اکبر. (بی تا). روان شناسی تربیتی و روان شناسی نوجوان. تهران: شرکت سهامی کتاب های جیبی.

- ≠ شعاع کاظمی، مهر انگیز. (۱۳۸۹). بررسی پیوند الگوهای ارتباطی با خوشنودی زناشویی. مجله مطالعات اجتماعی- روان شناختی زنان. ۱، صص ۷۰-۵۷.
- ≠ شفیع آبادی، عبدالله و ناصری، غلامرضا. (۱۳۸۹) نظریه های مشاوره و روان درمانی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- ≠ شیخ الاسلامی، راضیه. (۱۳۸۱). بررسی رابطه ابعاد خود پنداره با سلامت عمومی و مولفه های آن در دانشجویان دانشگاه شیراز. تازه های علوم شناختی، ۴، صص ۱۱-۲.
- ≠ صافی، احمد. (۱۳۸۹). خانواده متعادل و نامتعادل. تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
- ≠ صانعی، مهدی. (۱۳۷۸). پژوهشی در تعلیم تربیت اسلامی. مشهد: سناباد.
- ≠ طباطبائی، سیدمحمدحسین. (۱۳۹۴ق). المیزان فی تفسیرالقرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- ≠ عزیززاده، حمید. (۱۳۸۳). آلفرد آدلر گستره نظریه شخصیت و روان درمانی. تهران: دانژه.
- ≠ علی بن الحسین (امام سجاد). (۱۳۸۴). ترجمه ی سپهری، مهدی. قم: دارالعلم.
- ≠ عیسی زاده، عیسی. (۱۳۹۰). خانواده قرآنی (ویژگی ها و وظایف اعضای آن). تهران: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه ی علمیه قم.
- ≠ فراهتی، مهرداد، و فتحی آشتیانی، علی، و مرادی، علیرضا. (۱۳۸۹). رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده و کمروبی در نوجوانان. فصلنامه پژوهش در سلامت روانشناختی، ۲۱، ۲.
- ≠ فقیهی، علی نقی و رفیعی مقدم، فاطمه. (۱۳۹۰). خودشناسی و بازتاب های تربیتی آن براساس بینش قرآنی سال سوم، شماره پنجم، بهار و تابستان، صص ۵ - ۲۶.
- ≠ فیسک، (۱۹۹۰). ترجمه غبرایی، مهدی. (۱۳۸۶). درآمدی بر مطالعات ارتباطی. تهران: نشریه ی اطلاع رسانی و کتابداری. شماره ی ۳۱. صص ۸-۱۳.
- ≠ قائمی، علی. (۱۳۷۵). نظام حیات خانواده در اسلام. تهران: انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران.
- ≠ کاوسیان، جواد و کدیور، پروین. (۱۳۸۴). نقش برخی از عوامل خانوادگی در خودپنداره. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی. صص ۹۱-۹۹.
- ≠ کاویانی، محمد. (۱۳۹۰). روانشناسی و تبلیغات (با تأکید بر تبلیغ دینی). تهران: حوزه و دانشگاه.
- ≠ کلینی، محمدبن یعقوب. (۱۳۸۸). الاصول الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- ≠ کوتن، بروس. (۱۳۷۵). ترجمه: ثلاثی، محسن. درآمدی بر جامعه شناسی، تهران: نشر توتیا.
- ≠ کورش نیا، مریم، و لطیفیان، مرتضی. (۱۳۸۶). بررسی رابطه ابعاد الگوهای ارتباطات خانواده با میزان اضطراب و افسردگی فرزندان. فصلنامه خانواده پژوهی، شماره ۱۰.
- ≠ کشتکاران، طاهره. (۱۳۸۸). رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با تاب آوری در دانشجویان دانشگاه شیراز، اصفهان، شماره ۳۹، صص ۶۹-۸۸.

- ≠ کمار ساراسوت، راج (۱۹۸۱). پرسشنامه خودپنداره، ترجمه ی ابوالفضل کریمی .
- ≠ کیا منش، علیرضا و پور اصغر، نصیبه. (۱۳۸۵). نقش خود پنداره ی ریاضی، انگیزش یادگیری ریاضی، عملکرد قبلی ریاضی و جنسیت در پیشرفت ریاضی. مجله ی علوم تربیتی و روان شناسی (فصلنامه علمی پژوهشی)، سال ۱۳، شماره ی ۲، دوره سوم.
- ≠ مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). بحار الانوار، ج ۷۵. بیروت: مؤسسه الوفاء بیروت.
- ≠ مصباح یزدی، محمد تقی. (۱۳۷۳). اخلاق در قرآن..تهران: امیر کبیر.
- ≠ مطهری، مرتضی. (۱۳۸۶). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: صدرا.
- ≠ مهدوی کنی، محمد رضا. (۱۳۷۸). خلاصه ی نقطه آغاز در اخلاق عملی، تلخیص: محمدرضا جوادی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ≠ نجفی علمی، محمود (۱۳۸۷). فناوری اطلاعات و ضرورت نظارت والدین. ره آورد نور. شماره ۲۵. صص ۱۰-۱۷.
- ≠ ورام ابن ابی فراس. (بی تا). مجموعه ی ورام. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- ≠ یوسفیان، تیمور. (۱۳۸۷). ویژگی های خانواده برتر در اسلام، فصلنامه پیام، شماره ۸۵، صص ۱۰۲-۱۲۱.

